

Les darreres intervencions al Beateri de Sant Domènec: la transformació de la plaça de representació del *Concilium Provinciae Hispaniae Citerioris* en la Tarragona medieval i moderna

Imma Teixell, Moisès Díaz i Joan Eusebi Garcia Biosca

L'execució del Pla integral de la part alta de Tarragona (PIPA) va comportar l'any 2010 engegar el programa de l'espai sociocultural del conjunt de Sant Domènec, referint-se a l'àrea ubicada en la plaça del Pallol, concretament en el complex del Beateri de Sant Domènec, també conegut popularment com a ca l'Agapito. El programa té com a objectiu rehabilitar i posar en valor el conjunt patrimonial en totes les seves èpoques històriques i, a la vegada, dotar l'edifici d'un ús cultural, social i lúdic per a la ciutadania en la seva dimensió d'equipament de barri i de ciutat. Aquesta actuació ha de contribuir al desenvolupament d'una de les àrees més deficitàries en l'àmbit d'actuació del PIPA i, ahora, ha d'esdevenir la porta d'entrada dels visitants de la Part Alta.

Entre el maig i l'agost de 2010 es portà a terme l'excavació en extensió del pati del beateri i, durant l'any 2011, s'executà el pla de cales que consistiren a obrir un seguit de sondejos per tal d'avaluar l'estat de les fonamentacions de l'edifici, així com diferents treballs de restauració per comprovar les construccions que han perviscut fins als nostres dies. Aquesta segona

etapa de treballs, al servei de la redacció del "Projecte d'execució de rehabilitació integral del beateri de Sant Domènec (ca l'Agapito)" ens permeté poder ampliar la informació arqueològica i incidir en els espais que no havien pogut ser treballats en profusió durant la campanya d'excavació extensiva.¹

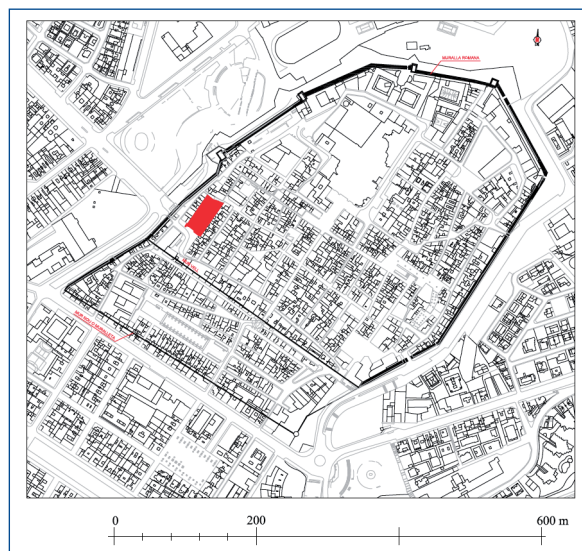

Fig. 1. Planta de situació del beateri de Sant Domènec sobre la ciutat de Tarragona (CODEX/ICC)

1. Hem de dir que la nostra intervenció no és la primera que es du a terme en aquest monument. L'any 1997, amb motiu d'un primer intent de recuperació del beateri de Sant Domènec, el Servei Arqueològic de la URV va excavar part de l'estratigrafia superior en l'àrea del pati, i paral·lelament es va dur a terme l'enderroc parcial de part de les estructures d'època contemporània. Finalment aquest projecte no reeixí i els treballs es van veure aturats fins ara, que s'ha posat en marxa el Projecte d'execució i rehabilitació integral del beateri de Sant Domènec.

La plaça del Pallol i les restes conservades de la ciutat romana²

Les intervencions que hem dut a terme al beateri de Sant Domènec ocupen una àrea d'uns 1.800 m² compresa entre la plaça del Pallol, el carrer de l'Arc d'en Toda, i les mitgeres posteriors de les cases amb façana al carrer d'en Compte i a la Baixada del Roser. Hem de remarcar la seva situació molt propera al traçat occidental de la muralla romana, que actualment connecta amb l'exterior de la ciutat pel

Portal del Roser, així com les restes conservades de l'antiga plaça de representació del Concilium Provinciae Hispaniae Citerioris (a partir d'ara CPHC). Aquestes evidències arquitectòniques són visibles tant en l'edifici objecte dels nostres treballs –parcialment visitables, com per exemple, la imponent porta adovellada i la Volta del Pallol–, com en construccions adjacents, on destaca la caixa d'escaleres monumental que inicialment comunicava el circ amb les estructures de la plaça de representació, la coneguda Torre de l'Audiència.

Fig. 2. Situació del beateri de Sant Domènec en la maqueta de la ciutat romana del segle II dC (Foto: MHT)

2. Per a una major informació sobre les troballes relacionades amb el període antic, tant d'època romana imperial com visigòtica, volem remetre al treball que nosaltres mateixos hem presentat en les jornades "Tàrraco 2011", amb la corresponent publicació centrada en aquest període històric (Díaz, García Biosca, Teixell en premsa). Per tal de donar una major informació dels resultats del nostre treball, no hem volgut repetir aquestes dades, sinó centrar l'actual article en els aspectes menys tractats en la nostra publicació, com són els períodes medievals, moderns i contemporanis del complex arquitectònic objecte del nostre estudi.

Les diferents excavacions que hem fet entre els anys 2010 i 2011 han permès restituir aquest sector de la plaça de representació d'època flàvia, un espai de planta rectangular construït als peus del temple d'August, que culmina el gran complex arquitectònic de culte a l'emperador de l'acròpolis de Tàrraco. Aquesta plaça, de 174 per 319 m, estava flanquejada en els laterals i el tancament frontal per un podi de 14 m, una gran tribuna-passadís lliure d'estructures aixecada 3,8 m per sobre del nivell de la plaça, i tancada per un mur de carreus decorat per pilastres en baix relleu d'uns 5 m d'alçada, incloent l'arquitrau, que devien tenir la funció d'alleugerir l'impacte visual del parament d'*opus quadratum*. Aquest mur de pilastres és el límit d'un seguit d'estances perimetrals al

podí, de major alçada, aixecades sobre un sistema de criptopòrtics a base de voltes de formigó (*opus caementicium*). El costat meridional, lliure d'aquest podí, limitava amb el circ, que tancava la plaça de representació del CPHC.

A finals del segle iv o inicis del v (Macias, Remolà, 2003) aquest gran complex vinculat al culte imperial entrarà en col·lapse, i se'n començaran a desmantellar i espoliar els elements arquitectònics. Aquest fet, que hem pogut constatar en les nostres intervencions, va anar seguit d'una reocupació entre els finals del segle v i els inicis del vi, de manera que es reurbanitzà l'espai de l'antiga plaça de representació, el circ, etc., amb estructures de caire domèstic, que perviuran fins a la irrupció dels musulmans a inicis del segle viii.

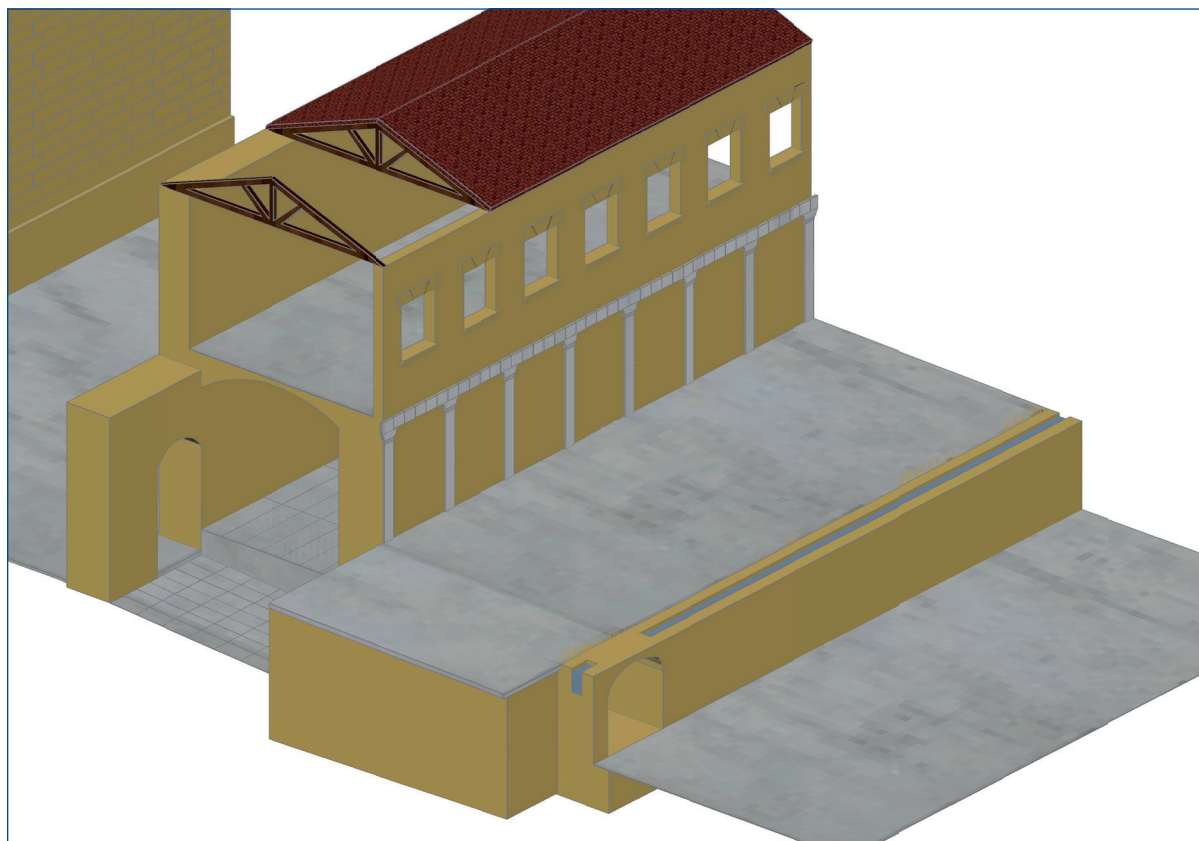

Fig. 3. Restitució de les restes de la plaça de representació del CPHC documentades a la intervenció del beateri de Sant Domènec (CODEX: M. Schillaci, M. Díaz)

La reocupació medieval d'aquest sector de la ciutat de Tarragona

Des del punt de vista arqueològic hem pogut constatar com, just per sobre dels nivells d'abandonament de les construccions visigòtiques, a inicis del segle VIII, les activitats antròpiques que han tornat a deixar petja arqueològica són les tasques de condicionament per a la urbanització d'aquest sector de l'antiga plaça de representació del CPHC, a la segona meitat del segle XIV.

De fet, Tarragona inicià al segle VIII un parèntesi temporal, un interval durant el qual la ciutat i el territori es transformaren en terra de ningú. Abandonada institucionalment Tarragona s'emplaçava a la zona de pas de les tropes andalusines en els atacs al comte de Barcelona fins a l'any 1010 i, amb el transcurs de dècades, va patir les ràtzies dels almoràvits en l'entrevall entre el lliurament de la butlla de l'*Inter Primas Hispaniarum Urbes* del papa Urbà II al juliol de l'any 1091, on es concedia el pal·li a Berenguer Sunifred, i el sorgiment de la carta de poblament atorgada a Robert Bordet pel bisbe de Barcelona, Oleguer Bonestruga, i el comte Ramon Berenguer III l'any 1129.

No obstant això, hem de dir que les notícies sobre la reocupació feudal d'aquest sector de l'antiga plaça de representació romana es remunten al segle XII, atès que les instal·lacions de la plaça del Pallol havien estat ocupades pels templers, a partir del 1143, arran de la seva entrada a Catalunya. Aquest fet, juntament amb altres com la lectura del document del 1151 en què l'arquebisbe Bernat Tort atorga de nou al comte de Barcelona la donació que vint anys abans havia rebut en Robert Bordet, evidencien una certa vitalitat econòmica i una activitat urbana important. Aquest dinamisme es va caracteritzar per un reaprofitament de les estructures romanes que encara estaven dempeus a la ciutat, aquelles preexistències i testimonis muts de l'antic esplendor de la capital provincial romana, com va ocórrer en el cas que ens ocupa, on s'integraren i es tragué profit de part de les estructures perimetrals de la plaça de re-

presentació, fossilitzant a la vegada l'entramat urbanístic d'època clàssica.

D'aquesta manera l'àrea que ens ocupa s'ubicaria dins de l'estructura medieval del segle XII en el possible tercer raval que indica Morera, la *vila ecclesiae* (Morera, 1897), que devia ser a l'esplanada nord-occidental entre l'actual carrer Major i el carrer Comte i la plaça del Pallol. Cal dir que aquesta tercera àrea, que se suma a la vila antiga o *villa veteris comitis* i a la vila de Pallars, no es troba ben definida, ni històrica ni arqueològicament, per la qual cosa cal estar atents a la possibilitat de la seva existència. Sense dades concloents, cal apuntar que el carreró o via localitzada durant les nostres excavacions, la qual serà descrita posteriorment, podria estar relacionada amb l'entramat urbà proper al castell del bisbe de Vic, de Nahalis, trama diferent de la resta d'organització de l'urbanisme medieval que podria indicar una ocupació de finals del segle XI dC (Menchon, 2011: 268), un pas de comunicació entre la plaça del Pallol i l'espai públic que hauria de configurar-se als peus del castell del bisbe de Vic.

Ja a mitjan segle XIII, concretament el 1248, l'edifici del beateri, objecte del nostre estudi, va passar del domini dels templers al dels pares dominics. És en aquest moment quan l'orde dominic s'estableix a Tarragona amb llicència de l'arquebisbe D. Pedro de Albala-te (Sabaté, 1991: 35-38), en un convent situat fora del recinte emmurallat. Des del punt de vista arqueològic, d'aquest primer període de reocupació cristiana de la ciutat en tenim poques dades. Una seria un fragment de ceràmica datat en el segle XII, però que va ser recuperat en els nivells relacionats amb la urbanització del segle XIV. L'altra estaria relacionada amb l'estructura urbanística, i és que els treballs de repicat intern de les parets del beateri van deixar a la vista una antiga façana anul·lada posteriorment, que evidenciava la presència del vial o petit carrer, al qual hem fet al·lusió, que discorre paral·lel al mur de pilastres romà, i que inicialment devia connectar els carrers de l'Arc d'en Toda amb l'actual plaça del Pallol.

Així, al segle XIV en àrees ja urbanitzades sembla que es produeixen un seguit de reformes urbanístiques, potser impulsades per la consagració de la catedral l'any 1331. Abans d'aquesta data, excavacions arqueològiques recents documenten a l'entorn de la futura catedral el que podria respondre a àrees de treball en pro de la construcció de la fàbrica catedralícia i, com no, de totes aquelles infraestructures de treball i d'habitatge dels grups humans destinats a la construcció metropolitana. Però una vegada consagrada la nova Seu es requeria un entorn "monumentalitzat", o millor dit embellit, en pro de realçar l'edifici metropolità. La construcció de diferents palaus en l'àrea deixa constància d'aquest fet. Així, en la remodelació gòtica de la Casa de l'Ardiaca Major (Salsamendi *et al.*, 2011: 285-286) i, en punts més allunyats de la Seu metropolitana,

es detecten reformes en edificis com ara la construcció de l'arc de diafragma amb espai porticat a la façana sud de ca la Garsa entre els segles XIV i XV (Bea *et al.*, 2011: 297).

Veiem doncs com és a partir dels segles XIII i XIV dC quan es llegeix clarament un aprofitament de les antigues construccions romanes, com ara a les places de les Cols i del Pallol entre altres, que derivarà en una urbanització de l'antic espai en una xarxa regular de carrers de tipus ortogonal.

Centrant-nos novament en l'edifici del beateri, i com ja hem dit, les primeres evidències constructives i urbanístiques ben datades estratigràficament³ ens situen en el segle XIV. És en aquest moment quan s'aboquen farciments de terra que regularitzen aquest espai i, alhora, colguen directament la cresta encara visible d'alguns dels murs visigòtics i de l'estratigrafia

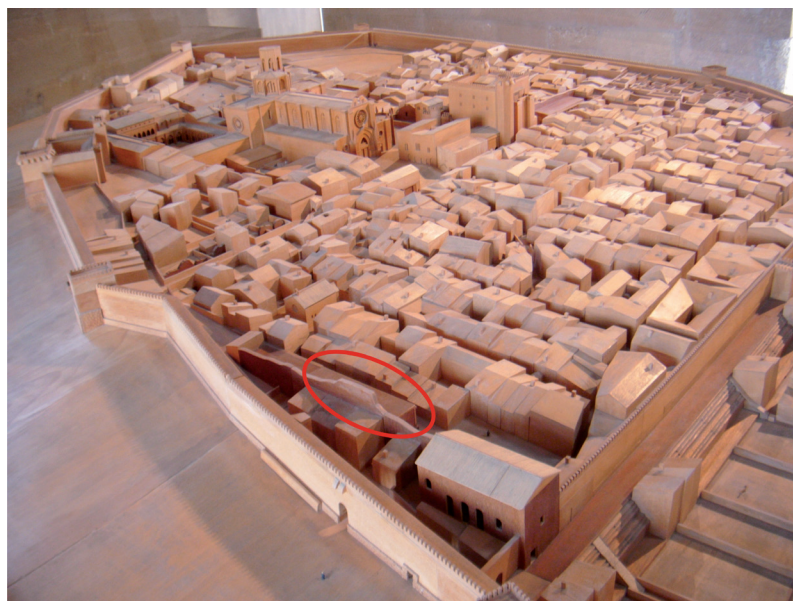

Fig. 4. Situació del beateri en la maqueta de la Tarragona medieval (Foto MHT)

Fig. 5. Detall de la façana de cases medievals en el tram del vial que connectava directament la plaça del Pallol amb el carrer de l'Arc d'en Toda, previ a la urbanització del segle XIV (Arxiu CODEX)

3. El conjunt ceràmic recuperat dels farciments constructius medievals estava format per olles en producció grisa reduïda i també en ceràmica vidriada, en alguns casos amb la característica decoració incisa de bandes i ones a la paret. També s'hi van recuperar cassoles i gibrells, així com plats servidors i talladors en manganès i verd i manganès, tot vaixella característica dels contextos del segle XIV a Tarragona (Macias *et alii*, 1997; Benet *et alii*, 1991). Finalment hem d'afegir la presència d'alguna escudella d'ala en la producció de reflexos metàl·lics i blau, documentada juntament amb la resta de ceràmica mencionada en contextos de la segona meitat del segle XIV (AAVV, 2002, 303; Porras, 2008).

del segle VIII. A partir d'aquí es construeix una estructura de carreus que defineix una estança, adossada al mur de pilastres que originalment tancava el podi romà, de 16,5 m de longitud i 2,2 d'amplada (àmbit IV), que tenia el nivell d'ús aixecat almenys 40 cm respecte al carrer, i al qual s'accedia des de l'extrem nord per esglaons, dels quals n'han quedat dos conservats en forma d'empremta o negatiu en el mur de carreus romà (àmbit IV). Just al costat d'aquesta estructura de funcionalitat incerta, trobem un petit vial o carreró d'1,6 metres d'amplada i pavimentat amb còdols⁴ marcant motius geomètrics i vegetals (àmbit I). Aquest carreró l'hem de datar amb anterioritat al segle XIV, arran de les evidències ja mencionades que indiquen la presència d'un vial que connectava el carrer de l'Arc d'en Toda amb la plaça del Pallol, i que durant la urbanització d'aquest espai en el segle

XIV quedà interromput per un edifici (Figura 7), un casal gòtic articulat entorn un pati definit per arcs ogivals⁵ (àmbit III-IIIa), que tancava l'extrem sud d'aquest vial interrompent la circulació fins a la plaça del Pallol.⁶ Les dimensions d'aquest edifici, aixecat sobre l'antic monument romà, eren d'uns 13,8 m², és a dir que dibuixava una estructura de planta quadrada adaptada a l'amplada del podi de la plaça de representació. Al seu interior, el pati que l'articulava tenia unes dimensions d'uns 6 m², i s'adossava al mur de pilastres romà pel costat occidental, mentre que els altres tres costats presentaven una doble obertura de 2,2 m d'amplada i una alçada de 4,3 m, definida per arcs ogivals de dovelles de pedra del Mèdol. Aquest casal també devia tenir un pis superior, però les reformes dutes a terme al llarg del temps no han permès identificar-ne l'escala d'accés.

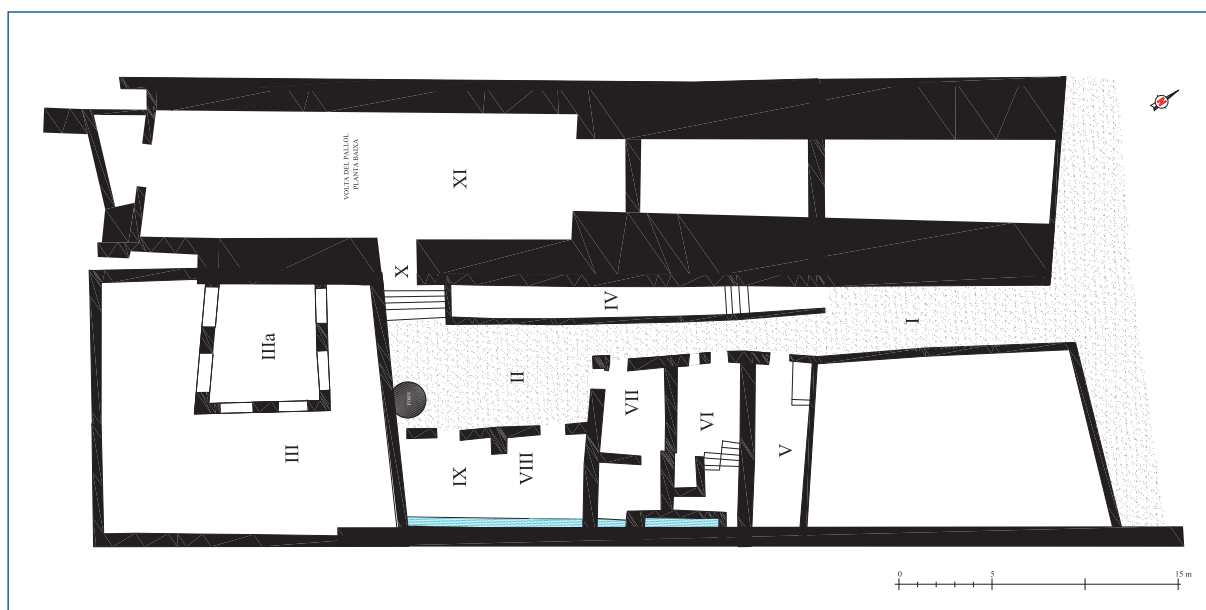

Fig. 6. Planta del beateri amb indicació dels àmbits de la fase datada al segle XIV (CODEX: R. Palau/BT Arquitectes)

4. Almenys en la darrera fase d'ús, ja que per força el paviment devia ser reparat en nombroses ocasions durant els segles en què va ser utilitzat.
5. Actualment tapiats i encara visibles en la façana i altres parets del conjunt, arran del repicat que hem dut a terme.
6. Hem datat la construcció del casal gòtic per les dades estratigràfiques derivades de les excavacions al pati i a l'interior del beateri, però hem de dir que el material arqueològic recuperat directament de la rasa constructiva dels arcs que el formaven és molt escàs, de manera que no se n'ha pogut verificar plenament i de forma directa la cronologia.

Hem d'afegir, a més, que coincidint amb el límit nord del casal, ja dins l'espai ocupat per una placeta que es defineix en aquest punt, es va construir un forn de 2 m de diàmetre, amb rajoles ceràmiques lligades amb argila i morter, i encarat a l'espai del casal. Cal destacar que aquest forn va romandre visible, i tal

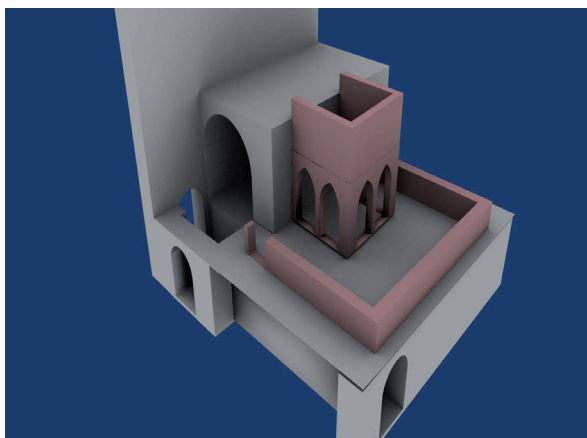

Fig. 7. Restitució del casal gòtic documentat en el beateri de Sant Domènec (J.E. Garcia Biosca)

vegada en ús, fins al seu colgament definitiu, durant les reformes de finals del segle xvii i inicis del xviii.

Paral·lelament i articulats a partir d'aquest vial ja existent abans del segle xiv, s'hi van construir un seguit d'habitatges, cases amb façana al costat oriental del carreró, que ocupaven l'espai restant entre aquest i el límit de l'antic podi romà amb la plaça de representació, en el costat est. Aquests immobles encara conserven els ampits de les finestres, i els llindars i brancals de les portes, amb els seus encaixos de pollegueres corresponents. En l'extrem septentrional del pati del beateri trobem un conjunt de tres cases aparellades (àmbits V, VI i VII) que tenen una amplada entre 3 i 3,6 m, i una longitud fins al límit de l'antic podi d'uns 10 m. Aquestes dimensions es veuen reduïdes en les cases que ocupen l'angle sud-oriental del pati, ja que aquí el vial que les articula s'eixampla i conforma un espai obert a la manera de placeta, que passa

Fig. 8. Detall del forn medieval documentat a la plaça, amb el mur de tancament del casal gòtic i, al darrere, les arcades ogivals del pati que l'articula (Arxiu CODEX)

d'1,6 m a una amplada de 5,5 m, i una longitud nord de 10,8 m. Aquí les cases que s'hi obrien (àmbits VIII i IX) tenen una amplada de 4,4 i una longitud fins al tancament de l'antic podi romà de 5,5 m, i també conserven les portes i les finestres amb els llindars i ampits i els brancals de pedra picada.

uns 30 cm per sota del carrer. S'hi accedeix mitjançant una porta d'1,2 m d'amplada que conserva el brancal sud i part del llindar, amb l'encaix de la polleguera de la porta. Al seu interior, adossada a l'angle nord-oest, trobem la base de l'escala que donava accés al pis superior, una estructura de maçoneria amb reble

Fig. 9. Vista general de les estructures documentades al pati del beateri, on destaquen el vial i la plaça així com els habitatges que s'articulen al seu voltant (Arxiu CODEX)

Fig. 10. Detall de les cases documentades en l'angle nord-est del pati del beateri (àmbits V i VI). A la part posterior, l'aljub que aprofita la canalització romana (Arxiu CODEX)

Aquestes edificacions es caracteritzen per l'ús de paraments de maçoneria amb reforços cantoners de carreus, en alguns casos amb arcs de descàrrega apuntats embeguts en les pròpies parets, com és el cas de la mitgera entre els àmbits VI i VII. També hem pogut comprovar que van aprofitar l'antic farciment d'arenes del podi romà (nivell flavi), com a nivell d'arrencament constructiu. En l'aspecte particular, la casa documentada en l'extrem nord del pati (àmbit V), presentava l'interior lleugerament rebaixat respecte a la cota del carrer, és a dir que el paviment intern, format per una capa de terra piconada amb restes disperses de morter de calç, es troba

interior de terra, de la qual es conservaven els primers dos esglaons, fets de rajoles ceràmiques,⁷ i un petit replà.

La casa annexa pel costat meridional (àmbit VI) tenia accés des del carrer per una porta d'1,45 m d'amplada, que compartia el brancal sud amb una finestra adjacent de la qual es conserva també l'ampit i l'encaix de la polleguera, i que té una amplada de 94 cm. A l'interior els treballs arqueològics⁸ van permetre documentar com el farciment romà d'època altimperial, havia estat utilitzat com a nivell d'ús durant la construcció

7. Hem de puntualitzar, però, que aquests esglaons corresponen al moment en què la casa fou enderrocada, a inicis del segle XIX, de manera que no podem assegurar que es tracti dels esglaons originals baixmedievals, i és probable que s'identifiquin amb una reforma posterior.

8. En aquest punt vam excavar un sondeig de grans dimensions, donat que l'excavació extensiva de tot aquest espai hauria significat deixar els alts murs que s'hi conservaven sense estabilitat, amb un perill gran d'ensulsiada.

de les cases aixecades en el segle XIV, fet evidenciat perquè és l'estrat on es van excavar les rases constructives dels murs i sobre el qual es va pastar el morter de calç emprat en la unió de les parets, com posa de manifest la troballa d'una pastera. Aquestes evidències constructives foren cobertes per una capa de regularització poc homogènia de morter de calç, a mode de paviment un tant irregular i a una cota d'aproximadament un metre per sota del carrer. En la part posterior d'aquest habitatge trobem, com a fet destacat, la presència d'un aljub per a l'emmagatzematge d'aigua. Aquest dipòsit ocupa una estança semisoterrània, a la qual s'arriba per les escales fetes amb carreus conservades en aquesta casa.⁹ Les mides de l'aljub són de 4 m de longitud per més d'1,2 m,¹⁰ està construït amb murs de maçoneria i originalment cobert per una volta de rajoles ceràmiques lligades amb morter a sac, i el fet més destacable és que per omplir-lo, s'utilitzava la canalització en forma de U que solcava la part superior del mur del podi romà. És a dir, que en època medieval el sistema d'evacuació i captació d'aigües del monument altimperi al fou reutilitzat per reconduir probablement les aigües pluvials i construir-hi un dipòsit a nivell de soterrani per emmagatzemar l'aigua. Finalment cal destacar la presència d'una segona escala, la continuació en sentit contrari i ascendent de la que acabem de citar, i que devia permetre pujar al primer pis de la casa. Els esglaons visibles actualment, fets de pedra picada, corresponen a una reforma de finals del segle XVI i inicis del XVII, però també es conserva part de la caixa

original en la zona de l'estança semisoterrània posterior, feta per un massís de planta quadrangular de maçoneria.

Adjacent a la casa que acabem de descriure es troba l'habitatge identificat com a àmbit VII. Es tracta de l'edifici situat en l'extrem del vial, ja que el seu límit meridional actua, alhora, de façana amb la plaça en la qual desemboca el carreró, tot eixamplant-se. D'aquesta manera, presenta accés des del carrer, pel costat oest, amb una porta d'1,4 m d'amplada, i també des de la plaça pel costat sud, amb una porta d'1 m d'amplada. Al seu interior hem de destacar que el farciment romà havia estat força rebaixat, de manera que la casa tenia una planta soterrània, sobre la qual es trobava la planta baixa, accessible des del carrer i que devia tenir un paviment sustentat sobre un seguit de bigues de fusta, de les quals es conservaven els encaixos en les parets. Una altra dada estructural que cal destacar és que aquesta casa estava compartimentada per un mur de maçoneria en dos,¹¹ i l'accés entre ambdós àmbits es feia mitjançant una porta d'1,1 m d'amplada.

Fig. 11. Detall de les parets de les cases bastides al segle XIV. En primer terme l'àmbit VII, que conserva els encaixos de les bigues que sustentaven la planta baixa (Arxiu CODEX)

9. I travessant una porta de 80 cm d'amplada.

10. Ja que el seu límit va més enllà del mur del podi romà que delimita aquestes cases.

11. Almenys al nivell de la planta baixa, que defineix l'àmbit XIV al costat oest i el XV a l'est.

En darrer terme hem de fer esment de les cases amb façana a la placeta que ocupa l'extrem meridional del pati. Aquí, adjacent a l'habitatge que acabem de descriure, trobem l'àmbit VIII, un espai força distorsionat per les reformes que ha patit en època contemporània, i del qual es conserva, però, en bon estat la porta d'entrada des de la plaça, que tenia una amplada d'1,2 m. Aquí el paviment només es conservava en forma d'empremta en la cara interna del mur de façana, a causa dels rebaixos que va patir en reformes posteriors, però aquesta dada ens confirma que la seva cota és compatible amb la de la plaça del segle XIV. A més, es va poder comprovar la presència de sengles portes, obertes en els murs dels costats nord i sud,¹² que permetien connectar internament amb els àmbits VII i IX, respectivament, fet que ens fa pensar que tal vegada formaven part de la casa situada en l'extrem meridional del carrer (àmbit VII).

L'últim dels espais identificats (àmbit IX), que defineix el tancament sud-oriental de la placeta que limita amb la façana nord del casal gòtic, està també molt alterat pels rebaixos i les reformes contemporànies. No obstant això, com en el cas de l'adjacent àmbit VIII, conserva en força bon estat la porta d'entrada des de l'exterior, amb el llindar i els brancals de pedra picada, en aquest cas una porta doble amb una llum d'1 m cadascuna.

Queda així configurat, durant el segle XIV, un espai en forma de pati o plaça interna, al qual s'arriba per un carrer estret, i des del qual s'accedeix a les diverses cases construïdes sobre l'espai antigament ocupat pel podi de la plaça de representació del CPHC de Tàrraco, que estava tancat en l'extrem sud, i anul·lava l'antiga connexió d'aquest carreró amb la plaça del Pallol, per un casal gòtic amb pati intern dotat d'arcs ogivals.

L'evolució històrica entre finals del segle XV i finals del segle XVII

L'estructura urbanística desenvolupada en el segle XIV en aquest sector de Tarragona va romandre amb pocs canvis durant els tres segles següents, com es desprèn de les dades de la nostra intervenció. Sí que s'hi dugueren a terme diverses reformes o arranjaments, que ara passem a descriure, però que no van alterar gens la fisonomia d'aquesta part de la ciutat.

Si comencem per l'element articulador, el vial i la plaça en què aquest finalitzava, cal dir que hem documentat tasques de reparació i re-creixement de la cota d'ús de la plaça, relacionades a més amb la construcció d'una escala que connectava aquest espai amb l'interior del

Figura 12. *Detall de la Volta del Pallol des de la plaça del mateix nom (Arxiu CODEX)*

12. Tapiades durant reformes posteriors.

Figura 13. Vista frontal de la porta oberta al mur romà per accedir a la Volta del Pallol (Arxiu CODEX)

Figura 14. Escala que connecta la plaça documentada al pati del beateri amb la Volta del Pallol (Arxiu CODEX)

criptopòrtic d'època romana que delimitava la plaça de representació, la coneguda com a Volta del Pallol. Aquest criptopòrtic, definit per una volta de canó construïda amb *opus caementicium*, estava folrat en el costat oriental, que donava al podi perimetral de la plaça, pel conegut mur de carreus decorat amb pilastres. Part d'aquests carreus foren desmuntats i el potent mur de formigó romà va ser trencat, per tal d'obrir la porta que travessava aquesta estructura i, mitjançant les escales que s'hi construïren, salvar el nivell inferior en què es trobava el criptopòrtic. Aquesta és una dada

significativa, atès que sabem per la documentació que a finals del segle xv, concretament el 1462, l'edifici del beateri esdevé la seu dels pares predicadors dominics, els quals estaven ocupant un convent fora muralla, i en aquests moments es van haver de refugiar a l'interior de la ciutat, a causa del període de revoltes que hi va haver en temps del rei Joan II. Així, ocupen l'edifici de l'actual plaça del Pallol, el casal gòtic documentat per nosaltres, i el 1474 estableixen la seva església a l'interior de la Volta del Pallol,¹³ fins que abandonen aquest espai el 1522 (Sabaté, 1991).

13. És probable que sigui en aquest moment quan les dependències situades sobre el criptopòrtic romà (Volta del Pallol) es transformen en les cel·les del convent, ús que devien mantenir fins a mitjan segle xx. No obstant això, no disposem de dades estratigràfiques que puguin confirmar aquesta hipòtesi.

Un cop marxen a inicis del segle XVI els pares predicadors de nou al convent extramurs, la Volta del Pallol passarà a propietat municipal, que la transforma en el pallol o botiga del blat i pes de la farina (Sabaté, 1991). Però aquest és un fet breu, donat que els pares dominics tornen a ocupar les dependències del Pallol el 1646, a causa de les inestabilitats bèl·liques derivades de la Guerra dels Segadors, i amb la cessió de la municipalitat recuperen l'església de la Volta del Pallol, que ho serà fins a l'any 1693, quan els dominics abandonen aquestes instal·lacions per instal·lar-se a l'actual edifici de l'Ajuntament de Tarragona, tot cedint l'espai de la plaça del Pallol a les monges de l'orde dominic, que amb la seva arribada el 1696 transformaran aquest edifici en el beateri de Sant Domènec.

El beateri de Sant Domènec. De la seva fundació a la Guerra del Francès (1696-1811)

Amb la instal·lació definitiva de les monges dominiques en l'edifici de la plaça del Pallol el 1696, cedit pels pares predicadors, s'inicien un seguit de reformes de gran importància en l'estructura del convent. S'endega un procés de transformació de l'antic casal gòtic, que redu-

eix la superfície a la meitat del pati porticat central que fins llavors l'havia articulat i fa desaparèixer l'escala que originalment permetia accedir al pis superior. Així, el pati gòtic porticat se secciona en sentit nord-sud, massissant l'obertura més oriental del costat meridional i eliminant-ne l'altra. El pilar que separava ambdós arcs fou afaitat i reduït a la meitat de la seva gruixària, per esdevenir element cantoner d'una nova edificació que ara es basteix entre el límit del pati medieval i la façana de la plaça del Pallol.

Per tal d'atorgar major estabilitat a l'angle de l'edifici ara construït, l'arc ogival desmuntat fou substituït per un de rebaixat que s'estampa contra el mur del criptopòrtic romà, alhora que un curiós arc rampant apuntalà aquest mateix angle des de la pilastra central del que havia estat el costat nord de la porxada gòtica. El carregament de l'arc carpanell contra la cantonada –muntant d'arc ogival– es produeix a una cota lleugerament inferior respecte del carregament de l'arc rampant, de manera que la contraposició de forces no es produeix de manera òptima.

En aquesta ocasió, la utilització de l'arc rampant no sembla estar plantejada com a suport per als trams d'una escala –un dels seus usos més recurrents des de l'època gòtica– ni tan sols, únicament, com a arcbotant d'una can-

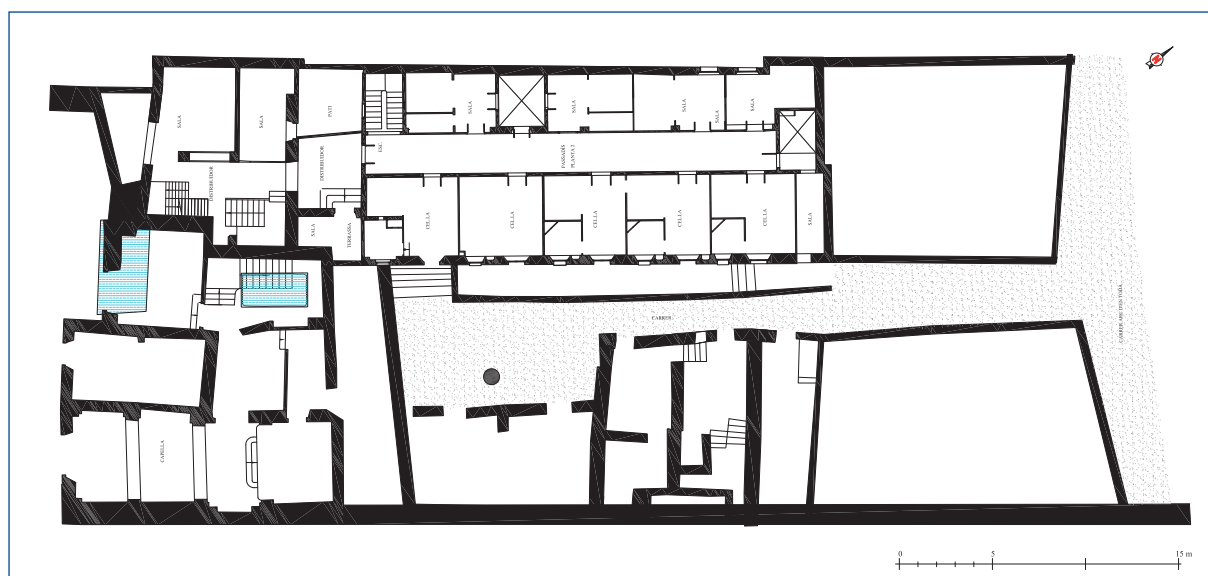

Figura 15. Planta general amb les reformes fruit de la transformació en beateri (CODEX: R. Palau/BT Arquitectes)

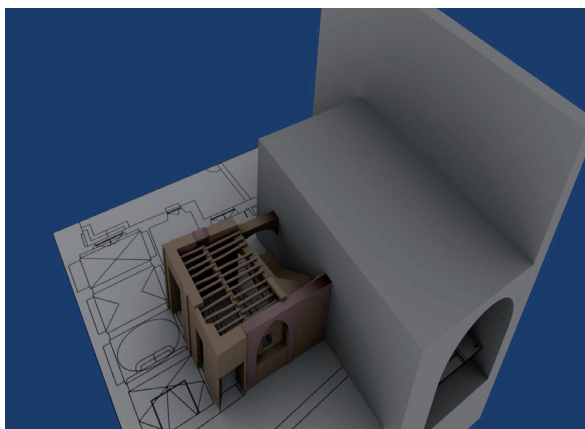

Fig. 16. El beateri de Sant Domènec a inicis del segle XVIII, amb la supressió del casal gòtic per la nova escala (Restitució de J.E. Garcia Biosca)

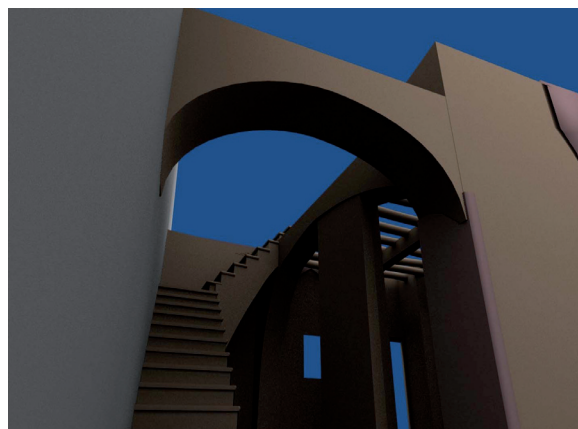

Fig. 17. L'escala d'accés a les cel·les del beateri, amb l'arc carpanell i l'arc rampant reforçat per una pilastra (Restitució de J.E. Garcia Biosca)

tonada estructuralment feble. El plantejament era més ambiciós: mantenint el màxim de diafanitat possible entre les dues meitats del pati medieval, es pretenia que servís com a suport tant per a l'embigat que sustenta el trèvol que ara es basteix, al nivell de la primera planta, com per al lliurament de l'escala contra aquest nivell de paviment.

Fig. 18. Detall de les cel·les edificades sobre la volta romana del Pallol (Arxiu CODEX)

Aquesta multiplicitat d'objectius condicionaren el traçat inusual de l'arc en qüestió, el qual arrenca amb un peralt molt forçat, presenta una llum inusualment gran i un coronament possiblement massa pla. Tot plegat devia traduir-se, des de ben aviat, en problemes estructurals: en planta, l'arc presenta certa torsió en el seu terç proximal –possible efecte de l'empenya de l'escala de pedra–, fet que devia posar en qüestió la seva capacitat de sustentació i fer necessari apuntalar-ne el centre mitjançant una pilastra de paredat i, més endavant, massissar-ne els buits restants amb sengles murs de maons.

L'exigu espai definit entre els dos arcs de nova construcció i la façana del criptopòrtic romà s'estructurà al voltant d'un aljub destinat a recollir les aigües pluvials de les teulades que vessaven cap a aquest celobert. Emprant el brocal del pou com a eix de revolució, es construí l'escala que avui dia pot veure-s'hi.

Igualment, a l'espai situat entre el límit septentrional del conjunt i la doble arcada que definia l'antic pati gòtic pel costat nord, s'hi ubicaren diversos cups d'emmagatzematge de líquids, als quals s'hi accedia per un sistema d'escalas parcialment conservades (àmbits I i II). I en l'angle sud-oest del conjunt, a tocar de la façana de la plaça del Pallol, es construí un nou aljub amb un pou per a l'extracció de l'aigua, que aprofitava una volta romana que connectava l'exterior de la plaça de representació amb la pròpia plaça, passant per sota del

podí. Així, aquesta volta de quasi 14 m de longitud, es va colgar amb un farciment de terra¹⁴ que ocupa gairebé tota la seva volumetria, tret d'un espai de 4,8 m reservat per a la cisterna d'aigua.

Una altra de les parts de l'antic casal gòtic que es van transformar fortament va ser l'ala situada en l'extrem oriental, que tenia com a límit l'antic mur de separació entre el podí i la

plaça de representació d'època romana. Aquí es va ubicar la capella del beateri, un espai de nau única de 14 per 6 m coberta amb volta acanalada, amb una cúpula el·líptica sobre petxines il·luminada per òculs, i absis semi-circular sobre petxines, les quals estan decorades amb pintures. Al costat de la façana, definida per una porta de mig punt rematada per una fornícula, hi trobem el cor.

Fig. 19.
*Detall interior
de la cúpula i l'absis
de la capella
(Arxiu CODEX)*

14. Del qual es va excavar un petit sondeig que proporcionà un conjunt ceràmic on destaca la presència d'importacions italianes lligurs, del tipus blau *berettino* i altres de decorades lligurs, a més de ceràmica blanca-blava i groga, i blanca i blava amb escudelles, urnes d'orelletes i plats amb decoració de ditades a l'orla. També es van recuperar tres monedes que corresponen a tres ardits de coure amb una datació que, en dues d'aquestes va del segle XVII al XVIII, i en l'altra (TAG-11-2004-06) se centra en el segle XVII dC. Així, podem situar la datació d'aquest nivell entre la segona meitat del segle XVII i els inicis del XVIII.

En el costat oposat del conjunt, el flanc occidental, es trobava l'accés a la part superior de l'antic criptopòrtic romà (Volta del Pallol) des de la nova escala, a nivell del segon pis. Sobre la volta romana es van aixecar tres plantes, destinades a ubicar les cel·les del beateri, a més de les cuines i el rebost en el primer nivell (planta segona del conjunt). Respecte a l'estructura d'aquest espai situat sobre la volta romana, es caracteritza per un passadís central d'uns 2,3 m d'amplada, amb portes obertes a costat i costat, que permetien d'accedir a les cel·les. Les del costat oriental tenien la façana en la zona oberta del carreró i la placeta d'origen

medieval, i s'il·luminaven cadascuna per dues finestres. Les del costat occidental donaven al mur de carreus que tancava l'antiga plaça de representació del CPHC romà, de manera que es van haver d'obrir diversos patis de llums interiors perquè donessin una mica de lluminositat natural a les cel·les. Quant a l'estructura de les cel·les, pintades de color blau i sense ornamentació, segueixen un modulat força estàndard: la porta dóna accés a un espai allargat de 4,3 per 2,5 m, que al costat té l'alcova, de 2 per 2,4 m, i una porta que dóna a una petita cuina independent amb rebost, d'1,9 per 2 m.

Figura 20. Detall d'un dels passadissos distribuïdors de les cel·les (Arxiu CODEX)

Figura 21. Detall d'un dels patis de llum de les cel·les (Arxiu CODEX)

Figura 22. Detall d'una cel·la, amb l'alcova al costat dret (Arxiu CODEX)

Figura 23. Detall de la cuina d'una cel·la (Arxiu CODEX)

Paral·lelament, els treballs d'excavació han permès verificar que, en les cases amb façana al petit vial procedent del carrer Arc d'en Toda, s'hi produïren algunes reformes. Bàsicament es tracta de reparacions dels paviments de la planta baixa, amb l'aportació de farciments de terra rematats per capes de morter de calç que recreixen la cota d'ús, datades entre els segles XVI i XVII.¹⁵ És el cas dels àmbits VI i VII, els més ben coneguts, perquè la seqüència estratigràfica no estava gens alterada; de fet en el segon cas (àmbit VII), hem pogut comprovar com abans de la segona meitat del segle XVII es

tapia la porta que donava a la façana meridional, la de la plaça, tot deixant com a entrada única l'occidental, des del carreró (àmbit I). I en el cas de la casa VI, serà en aquest moment quan es col·loquen els esglaons de pedra picada de l'escala d'accés al primer pis, visibles actualment en la part posterior. A més, en un moment incert d'aquest període,¹⁶ queda fora d'ús l'aljub situat en el soterrani posterior d'aquesta casa (àmbit VI) que aprofitava la canalització d'època romana, anul·lada definitivament per la construcció d'un mur de reforç o banc d'obra adossat a la mitgera sud de la casa VII.

Figura 24. Vista general del vial i la plaça, on trobem un petit forn (Arxiu CODEX)

15. Arran de la recuperació de conjunts ceràmics que contenien vaixel·la blanca i blava valenciana, juntament amb reflexos metàl·lics amb decoració de pinzell-pinta, blanca i blava catalana de l'estil de Barcelona amb decoració del motiu de l'Àvemaria.

16. Que no podem precisar degut a la manca de material associat estratigràficament a aquest fet.

Respecte a la resta d'estructures localitzades en les nostres excavacions, val a dir que es continuen documentant reformes i remodelacions de les cases amb façana al vial i la placeta interna. Així, vam poder comprovar que les cases VI i VII passarien a pertànyer a un mateix propietari, car es va enderrocar parcialment el mur per obrir una porta. A més, com que la cota de la planta baixa en la casa situada més al nord (VI) era inferior a la del costat sud (VII), que estava disposada sobre un embigat,¹⁷ es va bastir una escala, que ocupa l'angle sud-oest de l'àmbit VI, per tal de comunicar ambdós habitatges. També es torna a recreïxer la cota d'ús de la plaça, amb un nivell de terra piconada, que anul·la definitivament les escales que donaven accés a l'interior de la Volta del Pallol, alhora que colguen el forn medieval que encara romania, sinó en ús, almenys visible, situat en l'extrem sud de la plaça.¹⁸ No obstant això, i en la zona centreoriental de la pròpia placeta, es va construir un petit forn de 83 cm de diàmetre i fet amb petites rajoles ceràmiques lligades amb argila.¹⁹ És a dir, que sembla combinar-se en aquest sector de la ciutat de Tarragona l'activitat religiosa, la residencial i la productiva o industrial a petita escala.

Finalment, a aquest període podríem adscriure el paviment documentat de l'estret carrer que connecta la plaça amb el carrer Arc d'en Toda. Es tracta d'una obra feta amb còdols de riu de mida petita-mitjana, disposat en forma de sanefes. En alguns casos es dibuixa un espigat perpendicular, dibuixos geomètrics, seguint línies perpendiculars, i en un dels casos, es va fer una gran flor de quatre pètals, tot coincidint amb la porta d'entrada d'una de les cases (àmbit VI).

Figura 25. Detall del paviment del petit carrer que articula els habitatges (Arxiu CODEX)

Les destruccions de la Guerra del Francès i les obres de reconstrucció al beateri de Sant Domènec

L'impacte que la Guerra del Francès va tenir a Tarragona, amb l'entrada de les tropes napoleòniques a la ciutat el 1811 i la seva posterior expulsió el 1813, va ser molt fort. Centrant-nos en el cas que ens ocupa, els enfrontaments bèl·lics van repercutir molt negativament en el conjunt d'habitatges, de fet, les parets de les cases devien quedar tan malmeses que es van haver d'ender-

17. Com ja hem dit, el nivell inferior estava ocupat per un soterrani excavat al farciment d'arenes d'època romana.

18. El conjunt de materials recuperats d'aquests nivells destaca per la presència de ceràmica residual tardoantiga i medieval, juntament amb ceràmica policroma de Montelupo datada en la primera meitat del segle XVI, plats esgrafiats de Pisa amb paral·lels datats entre mitjan segle XVII i mitjan XVIII, entre altres, que indiquen una datació que devia abastar la segona meitat del segle XVII.

19. Aquest forn havia estat excavat i descobert durant la campanya duta a terme pel Servei Arqueològic de la URV l'any 1997, i interpretat com un possible forn de campanes (Piñol, Peña, 2000).

Fig. 27. Vista general de l'estructura construïda al pati del beateri després de la destrucció dels habitatges (Arxiu CODEX)

capella, com ara cornises, emmarcaments i pilastres, són pintats de color blanc. Però els treballs de prospecció vertical permeteren localitzar fins a dos programes decoratius precedents, per sota de l'actual. Entre aquests cal destacar les pintures de les llunetes de la cúpula de l'absis. Són pintures murals a l'oli que podrien correspondre a la decoració original. S'hi representen monges dominiques, amb una escena central amb la verge i el nen voltats de frares i monges, del mateix orde. Cal destacar que presenten detalls grafiats com ara flors i plecs de la roba (Pugés, Garcia Biosca, 2011).

En darrer lloc l'edifici bastit just després del final de la Guerra del Francès, va ser també enderrocat i colgat durant una profunda reforma duta a terme a mitjan segle xx. És aquest el moment en què es construeixen nombroses estructures d'emmagatzematge d'aigua de pluja, aljubs i cups de diverses dimensions connectats amb els baixants d'aigües pluvials procedents

de les cobertes, soterrats dins d'un gran espai que és el que fins fa pocs anys es coneixia com el pati del beateri de Sant Domènec.

Finalment hem de fer esment d'un seguit d'estructures que, en el moment d'iniciar els nostres treballs, només es conservaven parcialment en forma d'empremtes o fonaments, pel fet que durant un primer intent d'actuació en aquest espai, immediatament anterior a l'excavació arqueològica del 1997, foren enderrocades. Es tracta d'una ala que es va bastir a redós de la capella, que ocupava l'ala oriental del pati. Aquí s'hi trobaven les aules on les monges de la congregació impartien classe,²² aules que es podrien haver construït durant les reformes dutes a terme al pati després de la Guerra del Francès, o bé a inicis del segle xx. No obstant això, tenim una dada força important, com és la reforma de la comunitat a partir de la regla de l'arquebisbe Josep Domènech Costa i Borràs, de l'any 1860. Un dels aspectes més interessants en relació amb la

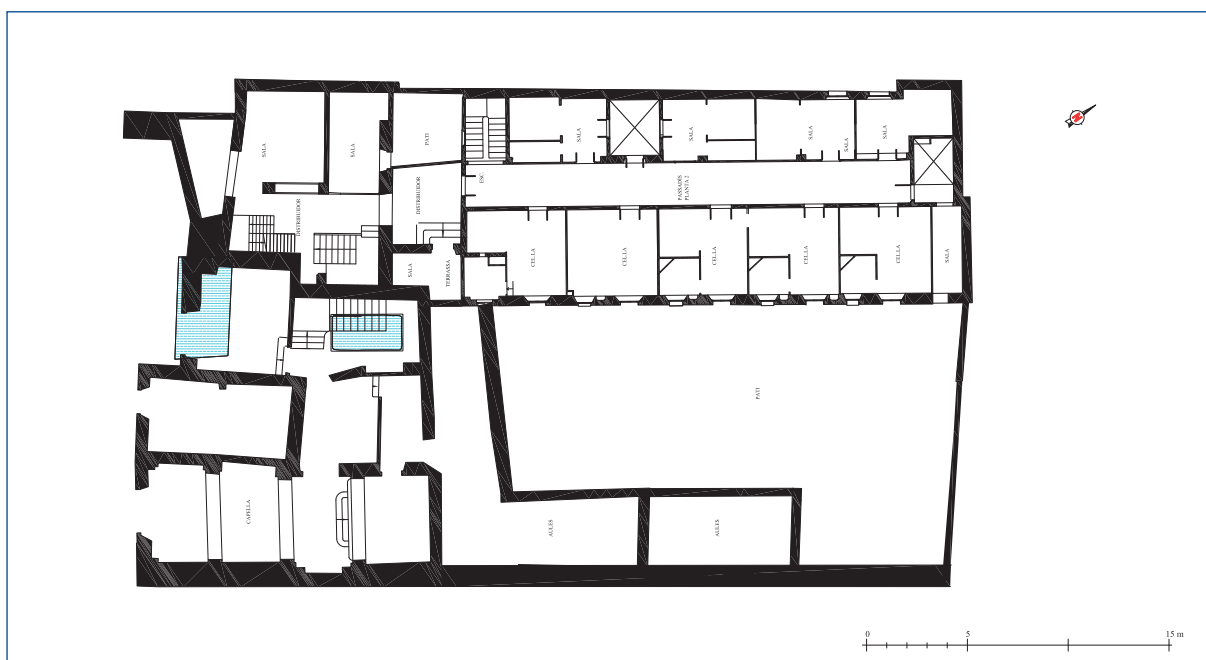

Fig. 28. Planta del beateri durant la fase final (segle xx)

interpretació del conjunt arquitectònic és que la regla establia que l'ensenyament a les nenes no es podia fer a les cel·les de les monges, fet que evidencia que això estava succeint en aquell moment, i que havien de tenir un espai habilitat en el convent per a l'exercici de la docència (Sabaté, 1991, 63). Així, és possible que les aules situades en l'angle sud-est del pati, darrere de l'església, es construïssin a partir de la proclamació de la regla de l'arquebisbe Costa i Borràs, al darrer terç del segle XIX.

I aquest és el beateri que arribarà gairebé inalterat fins a finals del segle XX, però ja sense la presència de la comunitat monàstica ni l'escola. De fet, l'any 1940 comencen els tràmits per construir un nou col·legi, ja que l'espai on es trobaven les dominiques a la plaça del Pallol havia quedat petit i obsolet. Finalment, l'antic beateri de Sant Domènec era abandonat per la comunitat monàstica, amb el trasllat a les noves dependències l'any 1951.

Fig. 29. Detall de la zona d'aules del beateri, de la qual es conserven les pissarres en les parets mitgeres (Arxiu CODEX)

22. No oblidem que aquesta congregació, des de la seva instal·lació a Tarragona, combinava la vida monàstica amb la docència a les nenes.

Bibliografia

- BEA, D.; GONZÁLEZ, A.; NAVARRO, S. (2011). "L'edifici de ca la Garsa. L'evolució d'un espai històric al call tarragoní". A: *Actes del IV Congrés d'Arqueologia Medieval i Moderna a Catalunya*. Tarragona, p. 291-298.
- BENET, C.; FÀBREGAS, X.; MACIAS, J.M.; REMOLÀ, J. A. (1991). "Intervenció arqueològica a l'interior de la Torre de les Monges". A: *Butlletí Arqueològic RSAT*, època V, núm. 13. Tarragona: Reial Societat Arqueològica Tarraconense, p. 145-186.
- DÍAZ, M. (2010). *Memòria d'intervenció arqueològica al pati del beateri de Sant Domènec (ca l'Agapito)*. Tarragona, Tarragonès. Tarragona: MMIA.
- DÍAZ, M. (2012). *Memòria d'intervenció arqueològica al beateri de Sant Domènec (ca l'Agapito) de Tarragona, Tarragonès, per al projecte de rehabilitació*. Tarragona: MMIA.
- DÍAZ, M.; TEIXELL, I.; GARCIA BIOSCA, J.E. (en premsa). "Les darreres intervencions al Beateri de Sant Domènec: Noves dades sobre l'estructura de la Plaça de Representació del *Concilium Provinciae Hispaniae Citerioris*", *Tarraco 2011. Jornades d'arqueologia sobre intervencions a la ciutat romana i el seu territori*.
- DUPRÉ X. (1987). "Forum Provinciae Hispaniae Citerioris". A: *Los foros romanos en las provincias occidentales*, 1987.
- DUPRÉ, X.; CARRETÉ, J.M. (1993). *L'Antiga Audiència. Un acceso al foro provincial de Tarraco*. Madrid: EAE 165.
- GROS, P. (1996). *L'architecture romaine. 1. Les monuments publics*. París.
- GÜELL, M.; PEÑA, I.; TOBIAS, O. (1993). "La restitución arquitectónica de la plaza de Representación (el denominado "Foro Provincial")". A: *Els monuments provincials de Tàrraco. Noves aportacions al seu coneixement*, DAC 1, Tarragona, p. 157-190.
- LA ROCCA, E. (2006). "Passeggiando intorno ai Fori Imperiali". A: *Imaging ancient Rome: Documentation-Visualization-Imagination*. JRA, p. 120-143. (Supplementary Series; 61)
- MACIAS, J.M.; FIZ, I.; PIÑOL, LL.; MIRÓ, M.T.; GUITART, J. (dir.) (2007). *Planimetria arqueològica de Tàrraco*. Tarragona: TAU 1. (Documenta; 5)
- MACIAS, J.M.; MENCHON, J.J.; MUÑOZ, A. (1997). "Ceràmiques medievals a Tarragona. Aproximació al seu coneixement". A: *Ceràmica medieval catalana*, Actes de la taula rodona celebrada a Barcelona els dies 15 i 16 de novembre de 1994, *Quaderns Científics i Tècnics* 9. Barcelona: Diputació de Barcelona, p. 71-88.
- MACIAS, J.M.; MUÑIZ, J.A. (dir.) (2003). *Tàrraco-Tarragona: dues ciutats, una realitat. Col·lecció de làmines de reconstrucció històrica*. Tarragona.
- MACIAS, J.M.; MENCHON, J.J.; MUÑOZ, A.; TEIXELL, I. (2006). "Intervencions arqueològiques a la catedral de Tarragona: treballs del Pla director (2000-2003)". A: *Tribuna d'Arqueologia 2003-2004*. Barcelona: Departament de Cultura, p. 221-246.
- MACIAS, J.M.; MENCHON, J.J.; MUÑOZ, A.; TEIXELL, I. (2007). "Excavaciones en la Catedral de Tarragona y su entorno: avances y retrocesos en la investigación sobre el Culto Imperial". A: *Culto Imperial: política y saber (Mèrida 2006)*. Roma, p. 764-787.
- MAR, R. (dir.) (1993). *Perspectives de Tarraco. La reconstrucció dels monuments de la capital provincial*. Museu d'Història de Tarragona.
- MENEGHINI, R.; SANTANGELI VALENZANI, R. (2006). "I Fori Imperiali: ipotesi ricostruttive ed evidenza archeologica". A: *Imaging ancient Rome: Documentation-Visualization-Imagination*. JRA, p. 144-161. (Supplementary Series; 61)
- MENEGHINI, R.; SANTANGELI VALENZANI, R. (2007). *I Fori Imperiali. Gli scavi del Comune di Roma (1991-2007)*. Roma.
- MENCHON, J. (2011). "Tarragona a l'Edat Mitjana o la Restauració d'una ciutat medieval sobre una seu episcopal visigòtica i una ciu-

- tat romana". A: *Actes del IV Congrés d'Arqueologia Medieval i Moderna a Catalunya*. Tarragona, p. 263-277.
- MORERA Y LLAURADÓ, E. (1897). *Tarragona Cristiana. Historia del Arzobispado de Tarragona y del territorio de su provincia (Cataluña la Nueva)*. I. Tarragona.
- PEÑA, I. (2000). "Intervenciones del Servei Arqueològic de la URV en el sector oeste de la plaza de representació del foro provincial de Tàrraco". A: *Tàrraco 99, arqueologia d'una capital provincial romana*. Tarragona, p. 17-26. (DAC; 3)
- PEÑA, I.; DÍAZ, M. (1996). "Una nova torre d'accés entre el recinte de culte i la plaça de Representació del Fòrum Provincial de Tàrraco". *Butlletí Arqueològic*, època V, núm.18. Tarragona: Reial Societat Arqueològica Tarraconense, p. 191-226.
- PEÑA, I.; PIÑOL, LL. (2000). *Memòria "Jardí de ca l'Agapito", plaça del Pallol (Tarragona, El Tarragonès), març-abril 1997*. Tarragona: MMIA.
- PIÑOL, LL. (1993). "Intervencions arqueològiques al carrer Merceria, 11. Noves aportacions al coneixement del Fòrum Provincial de Tàrraco". A: *Els monuments provincials de Tàrraco. Noves aportacions al seu coneixement*. Tarragona, p. 257-268. (DAC; 1)
- PIÑOL, LL.; PEÑA, I. (2000). "Plaça Pallol, 6 (Antic Beateri de Sant Domènec), *Intervencions arqueològiques a Tarragona i entorn (1993-1999)*, Tarragona, p. 245-252.
- POCIÑA, C.A.; REMOLÀ, J.A. (2000). "La plaza de representació de Tàrraco: intervenciones arqueológicas en la plaza del Forum y la calle d'En Compte". A: *Tàrraco 99, arqueologia d'una capital provincial romana*. Tarragona, p. 27-46. (DAC; 3)
- PUGÉS, M.; GARCIA BIOSCA, J.E. (2011). "Memòria de restauració i arqueologia". A: *Projecte executiu de rehabilitació integral del Beateri de Sant Domènec*. Projecte inèdit.
- REMOLÀ, J.A.; ADSERIAS, M.; PUCHE, J.M.; BENET, C. (1999). *Memòria d'excavació: carrer del Comte, 12-14 (Tarragona, Tarragonès)*. Tarragona: MMIA.
- SABATÉ, J.M. (1991). *El Beateri de Sant Domènec de la ciutat de Tarragona. Tarragona i les Dominiques: una aproximació històrica*. Tarragona. (Pau de les Postals; 10)
- SALSAMENDI, I.; BEA, D.; AROLA, R. (2011). "Intervencions arqueològiques a l'antiga Casa de l'Ardiaca Major de la Catedral de Tarragona (Tarragonès)". A: *Actes del IV Congrés d'Arqueologia Medieval i Moderna a Catalunya*. Tarragona, p. 281-290.
- TEIXELL, I.; REMOLÀ, J.A. (1997). *Memòria d'excavació arqueològica a la plaça del Pallol 12-carrer del Compte 2B de Tarragona (Tarragonès)*. Tarragona: MMIA.
- UNGARO, L. (2006). "Comunicare i Fori Imperiali nel museo". A: *Imaging ancient Rome: Documentation-Visualization-Imagination*. JRA, p. 120-143. (Supplementary Series Number; 61)
- UNGARO, L. (2007). *Il museo dei Fori Imperiali nei mercati di Traiano*. Roma.
- VILASECA, A.; DILOLI, J. (2000). "Excavacions a l'àrea del Fòrum Provincial: Plaça del Rei, núm. 4, i Casa Castellarnau". A: *Tàrraco 99, arqueologia d'una capital provincial romana*. Tarragona, p. 47-52. (DAC; 3)